

Lugu inimeste huk

Aulis Sallineni ooper "Ratsamees" Estonia Teatris

Savonlinna ooperifestivalid on maiuspalaks ooperihalejatele üle kogu maailma. Eestlasele paraku kättesaamatud, sest selleks tuleks uskuda imet või võita Laulusildade-lo-

terii. Seda enam peaks rõõmutama aastavahetusel "Estonias" teoks saanud erietenduse üle: Aulis Sallineni ooper "Ratsamees" oli Savonlinna festivali endisagone lööknumber. Igiku-

lunud tõde prohvetist ja mäest võiks siinkohal kõlada teistmoodi — kui inimene ei pääse ooperi juurde, peab ooper ise inimese juurde pääsema. Huvi-
tav on Sallineni ooper selleski mõttes, et just nimelt "Ratsamehega" algas nõndanimetatud soome "ooperibuum".

Ooperibuum

Aulis Sallineni ja Joonas Kokkoneni teostest elavnenud Soome muusikaelu koges 1970. aastate alguses, ooperiteoste tõelist buumi. Varasemad ooperikorüfeed — Leevi Madetoja ja Aare Merikanto olid loonud küll kümneid oopereid, aga suurem osa neist jäi unustusse — mõned juba kohe, lavale jõudmata. Veel 1950.–60. vahel püüdsid uue muusika loojad ooperist hoiduda, teda muude vokaalvormidega (instrumentaalteater, *happening*) korvates. Kuuekümnendate pluralismi ja restauratsiooni kaudu jõuti uude, ooperit soosivasse ajajärku. Puhtast avangardist loobumine andis heliloojaile laia valiku stilistilisi vahendeid, kuid alles seitsmekümnendad tõid enesega kvaliteedi, mis suutis võistelda Madetoja ja Merikanto saavutustega.

Olulist osa mängisid siin Savonlinna ooperipidustused 1972. aastal, kus kuulutati välja heliloomingu võistlus eesmärgiga saada linnaaineline ooper Olevilinnuse 500. aastapäevaks. Võistlema kutsuti Bengt Johanson, kellel valmis ooper "Linn" Aarni Krohni libretole ja Aulis Sallinen, kelle "Ratsamees" sündis Paavo Haavikko tekstile. Sallinen võitis: Johanson'i teos on seni esitamata.

Sallineni esikooperit oodati suure põnevusega: oli tegemist sümfooniku ja absoluutse muusika poolehoidjaga. "Ratsamees" saavutas 1975. aastal Savonlinnas suurema menu kui ükski teine seal esitatud teos. Edenemine toimus valdkonnas, mida oli kõige raskem ennustada, eriti õnnestunuks peeti just Paavo Haavikko libretot, mille poeetilisus, aforistlikkus ja sügavus oli täiesti vaba tüüpilistest

• "Kui võim on rahva käes, kelle käes ta siis on?" Ratsatalunik (VOL-DEMAR KUSLAP) rahvast mässule õhutamamas.

VAMBOLA SALUPUU fotod

Liikumine in corpore

ooperiintriigidest. Tavalisest enamal määral võib ooperis jälgida libreto ja muusika sünteesi. 1978. aastal sai "Ratsamees" Põhjamaade muusikaauhinna, 1980. aastal esitati ooper Kielis, kus kriitika ta väga soojalt vastu võttis. Kiideti, teraste väljenduste täiuslikku atmosfääri, helikeelt võrreldi Šostakovitši omaga. Heaks küljeks loeti sedagi, et "Ratsamees" kaldus kõrvale nüüdismuusika tonaalsusest ja traditsioonilisest suunast.

Mis on aga peamine — nii Sallinen kui Kokkoneni ooperilooming ja nende kriitika tõstsid uue soome ooperi prestiiži nii kogu ilmarahva kui ka soomlaste eneste silmis.

Ratsamehe lugu

Algselt oli "Ratsamees" kirjutatud festivaliorkestrile, millel on tavalisest tunduvalt suurem koosseis. Niisugusena esitati seda Savonlinnas, Lahtis, Kielis, Rootsi TV-s. "Estonia" jaoks valmis eraldi variant normaalsuurusega orkestrile. Dirigent Hannu Bister: "Kaks aastat tagasi helistas Paavo Haavikko. Ta oli kurb, et "Ratsameest" enam ei lavastata. Ooper oli kirjutatud festivaliorkestri koosseisule, minul paluti seda vähendada normaalmõõtmetega orkestrile. Poolteist aastat tagasi küsis minult Eri Klas, kas mul ei ole pakkuda mõnda uuemat soome ooperit. "Ratsamees" oli tolleks ajaks ümber töötatud ja saigi välja pakutud." "Ratsamehe" terviklikkus põhineb meloodiamotiivide ja iseloomulike rütmiteemade kordumisel ja väheldumisel, tonaalsetel keskustel ja kolmkõladel. Paavo Haavikko libreto, millest on tehtud ka näidend, on hästiliigenduv jutustus maailmast, armastusest ja armukadedusest. "Tahtsin, et tekst ei muutuks kaubaartikliks," on autor arvanud. "Õnneks ei taju inimesed otsütlemist." Õnneks küll, kuna tänu sellele omistatakse lihtsakoelisele loole ülimalt mitmetasandiline taust.

• Kohtustseen: Anna-RIINA KADAJA, Ratsamees — MATI PALM.

Tegemist on armastuse müüdiga Ratsamehe (Mati Palm) ja Anna (Helvi Raamat või Riina Kadaja) vahel. Mati Palmile on ooperi peategelasena täita raske psühholoogiliselt läbitunneta roll, mis räägib inimese heitlustest vabaduse otsinguil. Anna kui ideaalse osa on loos pigem traditsioonilise kõrvalmaiguga, kuid mõlema osatäitja poolt kaunitult lahendatud. Hoopis enam pakuvad võimalusi Naise (Urve Tauts) ja Ratsataluniku (Voldemar Kuslap) osatäitmised. Kulminatsiooniks kujuneb esimese vaatuse lõpp, mis annab orkestri, koori ning kõigi peategelaste võimsa *crescendo*.

Lavastuses on muudetud senist ülesehitust — kolmevaatuseline ooper jaguneb kaheks osaks. Lugu algab lihavõtteõega Novgorodis, kus ratsamees Antti ja Anna on orjad vene kaupmehe majas. Esimesest vaatusest jääb kõrvu ennustuse motiiv, mis annab nähtule müstilise tähenduse. Koori ilmekas

liikumine teise vaatuse kohtustseenis peegeldab valitsevaid meeleolusid enamgi kui arenev tegevusliin. Pagemine mõlema vaatuse lõpus viitab nii isiksuse kui kogu rahva vabaduspürgimusele. Üheks keskseks teemaks orjarahva saatuse kõrval on võim: orjaisanda võim, kohtuvõim, võitlus poliitilise võimu pärast ja lõpus — saatuse võim. Mässukatse viib rahva hukatusse. Ooper lõpeb Anna järellauluga surnud Ratsamehele.

Kerge vaade läbi aja

"Ooperit kirjutades on heliloojal olemas visuaalne pilt sellest, mida ta loob. A.–E. Kergel on õnnestunud see maailmuuesti luua," ütles esietendusele järgnenud pressikonverentsil Aulis Sallinen. Ühtegi nooti ooperipartituuris ei muudetud; iseenesestmõistetavalt esitati ooper originaalkeeles.

"Vanemuise" endise kunstilise juhi sümpaatia soome-ugri ajaloo vastu on sama tuntud kui praeguse intendandi Linnar

Priimäe klassikalembus ne teise järel "Vanemuise" valetulnud ajalooainelised denditest õnnestusid energe arvukad muusikalavaid. "Ratsamehes" oli võimalemad ühendada. Tule on ajatust taotlev ooperitus, mille tegelased ennustavad ajalehti, ründavaid seid, kannavad frakki ja nahku. Lavastajakäekirjaneb pingutamata ära — luvirvendusi peegeldav liikumine pooltühjas koolnute aeglane hõlavalava sügavusse (igav). Kerge seni nähtud töödenub "In corpore" — Allvikase romaani dramatiipretendeeris samuti tärusaadavusele väikerahvate pinnal.

Iseenesest on Ratsameju üsna lihtne ja pisut eboline nagu ooperis ikka. Paale võib leida tänapäevast nevikustki; tulevikust ette, sest viimane oleks an

nekust *in corpore*

• Kohtustseen: Anna-RIINA KADAJA, Ratsamees — MATI PALM.

Tegemist on armastuse müüdiga Ratsamehe (Mati Palm) ja Anna (Helvi Raamat või Riina Kadaja) vahel. Mati Palmile on ooperi peategelasena täita raske psühholoogiliselt läbitunnetaud roll, mis räägib inimese heitlustest vabaduse otsinguil. Anna kui ideaalse osa on loos pigem traditsioonilise kõrvalmaiguga, kuid mõlema osatäitja poolt kaunitl lahendatud. Hoopis enam pakuvad võimalusi Naise (Urve Tauts) ja Ratsataluniku (Voldemar Kuslap) osatäitmised. Kulminatsiooniks kujuneb esimese vaatuse lõpp, mis annab orkestri, koori ning kõigi peategelaste võimsa *crescendo*.

Lavastuses on muudetud senist ülesehitust — kolmevaatuseline ooper jaguneb kaheks osaks. Lugu algab lihavõtteõoga Novgorodis, kus ratsamees Antti ja Anna on orjad vene kaupmehe majas. Esimesest vaatusest jääb kõrvu ennustuse motiiv, mis annab nähtule müstilise tähenduse. Koori ilmeks

liikumine teise vaatuse kohtustseenis peegeldab valitsevaid meeleolusid enamgi kui arenev tegevusliin. Pagemine mõlema vaatuse lõpus viitab nii isiksuse kui kogu rahva vabaduspürgimusele. Üheks keskseks teemaks orjarahva saatuse kõrval on võim; orjaisanda võim, kohtuvõim, võitlus poliitilise võimu pärast ja lõpus — saatuse võim. Mässukaise viib rahva hukatusse. Ooper lõpeb Anna järellauluga surmud Ratsamehele.

Kerge vaade läbi aja

"Ooperit kirjutades on heliloojal olemas visuaalne pilt sellest, mida ta loob. A.-E. Kergel on õnnestunud see maailm uuesti luua," ütles esietendusele järgnenud pressikonverentsil Aulis Sallinen. Ühtegi nooti ooperipartituuris ei muudetud; iseenesestmõistetavalt esitati ooper originaalkeeles.

"Vanemuise" endise kunstilise juhi sümpaatia soome-ugri ajaloo vastu on sama tuntud kui praeguse intendandi Linnar

Priimäe klassikalembuski. Teine teise järel "Vanemuises" lavaletlunud ajalooainelistest näidenditest õnnestusid enam Kerge arvukad muusikalavastused. "Ratsamehes" oli võimalik mõlemad ühendada. Tulemuseks on ajatust taotlev ooperilavastus, mille tegelased ennustavad, loevad ajalehti, ründavad linnuseid, kannavad frakki ja loomanahtku. Lavastajakäekirja tunneb pingutamata ära — meeleoluvirvendusi peegeldav koori liikumine pooltühjas ruumis, koolnute aeglane hõljumine lava sügavusse (igavikku?). Kerge seni nähtud töödest meenub "In corpore" — Albert Kivikase romaani dramatiseering pretendeeris samuti üldisele arusaadavusele väikerahva saatuse pinnal.

Iseenesest on Ratsamehe lugu ju üsna lihtne ja pisut ebaloogiline nagu ooperis ikka. Paralleele võib leida tänapäevast ja minevikustki; tulevikust ehk mitte, sest viimane oleks antud ju-

hul üpris troostitu. Enese vabaduse nimel seob ja süütab Ratsamees inimesi. Tema ohvrite hukk jääb painama läbi elu kuni surmani. Ja üksnes surses on inimene vaba. Ratsamehe järel kõnnib rõõmsalt lauldes hukka kogu rahvas.

Või ei peaks siiski lavaltõimuvat niivõrd üksühesena võtma? Mehe elu mahub ära tema naha pinnale, öeldakse ooperi avasõnas. Etenduse elu jääb pinnast sissepoole. Muusika kõneleb oma keeles, kõike ei saagi sõnadesse panna. Kuulatagu siis lugu mehest ja naisest, sõjast, hobustest, naistest, õnnest ja surmast; toogu abikaasad välja oma ülikonda pakitud mehed seltskonnale ülevaatamiseks; meie välismaalastest sõbrad aga vaadaku ja tundku huvi soome-ugri ajaloo ja XX sajandi ooperi vastu.

ILONA MARTSON